

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45328> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Schuurman, B.W.

Title: Becoming a European homegrown jihadist: a multilevel analysis of involvement in the Dutch Hofstadgroup, 2002-2005

Issue Date: 2017-01-26

Nederlandse samenvatting

Deelname aan jihadisme van eigen bodem in Europa: een meervormige analyse van participatie in de Nederlandse Hofstadgroep, 2002-2005

Hoe en waarom komt deelname tot *homegrown* jihadistische groeperingen in Europa tot stand? Dat is de overkoepelende vraag die dit proefschrift stelt. De analyse richt zich specifiek op de zogenaamde ‘Hofstadgroep’ die in Nederland actief was tussen circa 2002 en 2005. Deze groep geldt nog altijd als het meest beruchte voorbeeld van ‘jihadisme van eigen bodem’ in Nederland, een status dat vooral te danken is aan de moord op filmmaker en columnist Theo van Gogh die in november 2004 werd gepleegd door een deelnemer aan de Hofstadgroep. Dat het hier ging om méér dan een groep jonge mensen met radicale ideeën werd nogmaals onderstreept tijdens de arrestaties die volgden op de moord op Van Gogh; één verdachte gooide een handgranaat naar het arrestatieteam waardoor vijf agenten gewond raakten. In 2005 wisten de resterende Hofstadgroep deelnemers zich te hervatten en leken er voorbereidingen te worden getroffen voor meerdere aanslagen op personen en gebouwen in Nederland.

Meer dan tien jaar na de gebeurtenissen die de Hofstadgroep typeerden blijft het een boeiende en relevante casus om meer te weten te komen over jihadistisch terrorisme van eigen bodem. Ten eerste doordat de Hofstadgroep niet een specifiek Nederlands verschijnsel was maar één van vele soortgelijke groeperingen die zich vanaf grofweg 2004 in Europa openbaarden. Hoewel de bevindingen over de Hofstadgroep zeker niet één op één te vertalen zijn naar dit bredere Europese fenomeen, bieden deze wel inzichten die relevant zijn voor deze grotere ontwikkeling. Daarnaast is de Hofstadgroep uitgegroeid tot een bekende casus in de wetenschappelijke literatuur over het zogenaamde *homegrown* jihadisme in Europa. Veel inzichten over deze vorm van terrorisme zijn deels aan de Hofstadgroep ontleend, waardoor het interessant is om enkele jaren later en met toegang tot nieuw bronnenmateriaal de zaak opnieuw onder de loep te nemen.

De vraag wat mensen tot deelname aan terroristische groeperingen drijft houdt onderzoekers al decennia bezig. Er zijn tientallen theorieën en verklaringen ontwikkeld, maar het is niet zondermeer duidelijk of en in hoeverre die van toepassing zijn op een groep als de Hofstadgroep. Dat komt doordat terrorisme als wetenschappelijk vakgebied al jaren wordt geteisterd door een hardnekkig en aanhoudend probleem; namelijk, een tekort aan betrouwbare en uitgebreide bronnen over terrorisme en terroristen.

Terroristen laten zich doorgaans niet zomaar vinden en het kan voor onderzoekers ook gevaarlijk zijn om dit soort organisaties te benaderen. Dit maakt het bijzonder moeilijk, en soms ook ethisch onverantwoord, om interviews, participerende observatie, klinisch onderzoek of vragenlijsten in te zetten om data te verzamelen. Bovendien zijn dossiers met relevant informatie van politie- en veiligheidsdiensten vaak niet toegankelijk voor buitenstaanders. Het resultaat is een

onderzoeksveld dat erg sterk leunt op krantenartikelen als de belangrijkste bron van empirische gegevens. Een secundaire bron van informatie die doorgaans te beknopt en vaak te onnauwkeurig is om als voornaamste, laat staan als enige, bron van data te fungeren.

Het tekort aan onderzoek gestoeld op hoogwaardige primaire bronnen heeft er onder andere toe geleid dat veel van de gangbare verklaringen voor deelname aan terrorisme niet of nauwelijks zijn getoetst aan empirisch bewijs. Dit geldt ook voor de literatuur die specifiek over de Hofstadgroep gaat. Enkele uitstekende studies die gebruik maken van interviews met voormalige betrokkenen daargelaten, is de meerderheid van de artikelen en boeken over deze groep gebaseerd op mediabronnen. De keerzijde van deze problematische stand van zaken is dat er nog veel ruimte bestaat voor onderzoekers die wél over primair bronnenmateriaal beschikken om een bijdrage te leveren aan het debat over de oorzaken van terrorisme in het algemeen en de Hofstadgroep in het bijzonder.

De bovenstaande problematiek leidde tot een belangrijk methodologisch uitgangspunt van dit proefschrift; namelijk, dat het vergaren en gebruiken van primaire bronnen over de Hofstadgroep een absolute voorwaarde was om de overkoepelende onderzoeksvraag te kunnen adresseren. De twee belangrijkste vormen van primaire bronnen die worden gebruikt zijn de uitgebreide opsporingsdossiers die de Nederlandse politie over deze groep samenstelde en interviews met zowel medewerkers van de politie en het Openbaar Ministerie als enkele voormalige deelnemers aan de Hofstadgroep. Hoewel aan beide typen bronnen specifieke nadelen kleven, bovenal het feit dat ze niet openbaar gemaakt kunnen worden, bieden ze unieke inzichten in de Hofstadgroep en maken ze het mogelijk om enkele veelgebruikte en als algemeen geldig beschouwde verklaringen voor deelname aan Europees *homegrown* jihadisme kritisch tegen het licht te houden.

Het voornaamste theoretische uitgangspunt van dit proefschrift, ontleend aan een uitgebreide literatuurstudie, is dat deelname aan terrorisme een proces is waarin een veelvoud aan factoren, verdeeld over verschillende niveaus van analyse, een rol spelen. De drie niveaus van analyse die worden gebruikt richten zich op structurele, groep- en persoonsgebonden verklaringen. Structurele verklaringen kijken naar de invloed van omgevingsfactoren zoals staatsvorm, geopolitiek en de mate van economische ontwikkeling van een land op de mogelijkheden en motieven voor deelname aan terrorisme. Het groepsgebonden niveau van analyse neemt een smaller perspectief en bestudeert hoe sociaalpsychologische processen zoals de invloed van charismatische leiders, groepsdruk en sociale identiteit kunnen verklaren dat mensen terroristische groeperingen betreden en er deel van uit blijven maken. Dit niveau van analyse biedt ook inzichten in de motieven van terroristische groeperingen om daadwerkelijk tot geweld over te gaan. Het persoonsgebonden niveau van analyse, tot slot, onderzoekt in hoeverre factoren zoals mentale gezondheidsklachten een verklaring kunnen bieden voor deelname aan terrorisme.

Geen van deze verklaringen of niveaus van analyse kan op zichzelf een compleet antwoord geven op de vraag hoe en waarom deelname aan de Hofstadgroep tot stand kwam. Maar samen bieden

deze niveaus en de tientallen verklaringen die ze ieder herbergen een analytisch kader dat een breed en genuanceerd beeld kan bieden van deelname processen. Deze benadering heeft ook de structuur van het proefschrift bepaald; deelname aan de Hofstadgroep werd achtereenvolgens bestudeerd vanuit structurele, groepsgebonden en individuele perspectieven. Deze analyse beslaat in zijn geheel vijf hoofdstukken en vormt het hart van dit proefschrift. Die wordt voorafgegaan door twee introducerende hoofdstukken die de onderzoeksvraag en het theoretisch kader uiteenzetten, en twee hoofdstukken die de nodige achtergrondinformatie over de Hofstadgroep zelf bieden. Het geheel wordt met een concluderend hoofdstuk afgerond waarin de belangrijkste bevindingen worden samengevat.

Er kon geen enkelvoudig antwoord worden gegeven op de vraag hoe en waarom deelname aan de Hofstadgroep tot stand kwam. Daarvoor waren de achtergronden en motieven van de circa 40 deelnemers te divers. Zeven overkoepelende bevindingen vatten samen wat dit proefschrift heeft bijgedragen aan kennis over deelname aan Europees *homegrown* jihadisme zoals het zich in de Hofstadgroep uitte. Op de eerste plaats werd duidelijk dat de verschillende deelname processen getypeerd werden door niet alleen een veelvoud aan factoren verdeeld over verschillende niveaus van analyse, maar dat de drijvende kracht van deze processen fluïde was. Dat wil zeggen dat de redenen waarom mensen initieel betrokken raken bij groepen als de Hofstadgroep andere zijn dan die hen aan dit type groepen binden en dat dit wederom andere factoren zijn dan die waardoor sommige deelnemers daadwerkelijk tot geweld overgaan.

De diversiteit aan deelname processen, zelfs binnen één jihadistische groepering, maakten bovendien duidelijk dat ‘deelname’ verschillende vormen en eindstadia kent. Het is geen onomkeerbaar proces; sommige Hofstadgroep deelnemers haakten na verloop van tijd op eigen initiatief weer af. Anderen werden uit de groep gezet omdat ze de extremistische waarden die werden aangehangen niet voldoende omarmden. De verscheidenheid van deelnamevormen sprak vooral uit het gegeven dat slechts een minderheid binnen de Hofstadgroep daadwerkelijk geweld gebruikte of dat wilde gaan doen. Bovendien waren de motieven voor deelname zeer divers; voor sommigen stond simpelweg gezelligheid en een gevoel van religieus ‘broeder- of zusterschap’ voorop. Anderen waren vooral politiek geëngageerd terwijl weer anderen bovenal belang hechtten aan de extremistische interpretatie van de islam die de groep samenbond.

Een derde bevinding was dat de aard van de groep van grote invloed was op de aard en vorm van deelnameprocessen. In tegenstelling tot sommige andere typeringen van de Hofstadgroep concludeerde dit proefschrift dat het noch een organisatie noch een netwerk was en dat het feitelijk niet beschikte over leiders in de zin van individuen die de groep operationeel aanstuurden of een eenduidige ideologische lijn uitzetten. Dit had tot gevolg dat er nauwelijks *als groep* terrorisme gerelateerde activiteiten werden ondernomen en dat er een mate van tolerantie was voor divergente interpretaties van de islam, zolang die min-of-meer voldeden aan het fundamentalistische (maar niet noodzakelijkerwijs geweld goedkeurende) Salafistisch gedachtegoed. Deze specifieke eigenschappen van de Hofstadgroep zorgden ervoor dat er relatief

weinig van deelnemers werd verlangd en dat initiatieven voor terroristisch geweld grotendeels moesten voortkomen uit individuele deelnemers.

Het proefschrift kon ook enkele als algemeen geldig beschouwde verklaringen voor deelname aan Europees *homegrown* jihadisme ontcrachten. Vooral het zeer gangbare concept ‘radicalisering’ werd op empirische en theoretische gronden bekritiseerd. Radicale ideeën alleen waren onvoldoende om de gang tot de Hofstadgroep te verklaren omdat er onder de participanten uiteenlopende motieven bestonden voor deelname en terroristisch geweld, waarbij extremistische ideologische overtuigingen lang niet altijd de boventoon voerden. Bovendien kon ‘radicalisering’ niet verklaren waarom er binnen de extremistische harde kern van de groep slechts één individu daadwerkelijk zijn overtuigingen in gewelddadig handelen omzette.

Een alternatief voor radicalisering werd gevonden in het concept ‘fanatisme’, dat precies die discrepantie tussen opvattingen en gedrag wel op genuanceerde wijze kon verklaren. Fanatisme wijst namelijk op de invloed van contextuele factoren, zoals de mate waarin een fanaticus in aanraking komt met tegengeluiden, als verklaring voor de uiteenlopende mate waarin mensen handelen naar hun extremistische opvattingen. De moordenaar van Van Gogh toonde niet alleen de grootste toewijding aan een extremistisch gedachtegoed maar was bovendien het meest sociaal geïsoleerde individu binnen de groep. Hierdoor omarmde hij zijn overtuigingen op een wijze die niet bij zijn groepsgenoten werd waargenomen en werd de stap van woorden naar daden aanzienlijk verkleind.

Een vijfde belangrijke bevinding was dat deelname aan de Hofstadgroep, en dus waarschijnlijk ook aan gelijksoortige groeperingen, in veel gevallen beter gezien kan worden als een expressie van persoonlijke identiteit dan als middel om concrete politieke of religieuze doelen na te streven. Hoewel terrorisme vaak wordt geconceptualiseerd als een gewelddadig instrument om bepaalde veranderingen te bewerkstelligen, kwam uit de analyse van de Hofstadgroep naar voren dat het de meeste deelnemers aan de groep er niet om te doen was om concrete doelen te behalen, maar om uitdrukking te geven aan hun (hervonden) identiteit als ‘ware’ moslims. Daarbij was ‘iets’ doen belangrijker dan de vraag of die (vaak gewelddadige) handelingen daadwerkelijk een bijdrage zouden leveren aan specifieke doelstellingen.

Op de zesde plaats kwam uit het proefschrift naar voren dat er geen aanwijzingen waren om aan te nemen dat deelname aan de Hofstadgroep voortkwam uit geestesziektes of significante deprivatie. Dat is van belang, omdat terrorisme in de media maar ook binnen de politiek nog te vaak wordt verklaard vanuit het idee dat terroristen óf gek zijn, óf slachtoffer van sociaaleconomische achterstelling en discriminatie. De uitkomsten van dit proefschrift sluiten wat betreft deze thema’s aan op de bredere literatuur over terrorisme, waar al jaren sceptisch tegen deze verklaringen wordt aangekeken omdat ze niet of nauwelijks op empirisch bewijs zijn gestoeld, hoe intuïtief plausibel zo ook mogen overkomen. Dat wil overigens niet zeggen dat geestesziektes of deprivatie geheel weg te cijferen zijn als verklaringen voor deelname aan Europees *homegrown* jihadisme,

maar wel dat deze factoren eerder een (marginale) ondersteunende rol speelden dan een primaire drijfveer vormden.

Tot slot sprak uit de resultaten de rol van het element kans. Hoewel dit aspect in de militaire wetenschappen vaak wordt benadrukt als een cruciale invloed op het verloop van gewapende conflicten, wordt kans in de literatuur over terrorisme nauwelijks genoemd. Toch had het een onmiskenbaar effect op deelname processen binnen de Hofstadgroep. Zo kwamen meerdere individuen toevalligerwijs bij de groep uit, bijvoorbeeld omdat ze met een andere deelnemer op school zaten of in dezelfde buurt waren opgegroeid en via hem of haar werden geïntroduceerd. Kans en geluk zijn wellicht onbevredigende verklaringen voor deelname aan extremisme en terrorisme, maar in een gedetailleerde analyse zijn deze elementen simpelweg niet over het hoofd te zien.

Door unieke primaire bronnen te combineren met een breed analytisch kader, kon dit proefschrift een genuanceerde en empirisch onderbouwde bijdrage leveren aan het debat over hoe en waarom deelname tot Europees *homegrown* jihadisme tot stand komt. De gedetailleerde analyse van de Hofstadgroep vormde tegelijkertijd een punt van kritiek; door slechts naar één casus te kijken konden de verkregen inzichten niet zondermeer als algemeen geldig worden beschouwd. Een logische stap voor vervolgonderzoek zou zijn om met een soortgelijke benadering vergelijkend onderzoek uit te voeren om zo vast te stellen welke eigenschappen specifiek waren voor de Hofstadgroep en welke ook voor de bredere typologie gelden. Ongeacht de vorm die vervolgonderzoek krijgt, hoopt dit proefschrift bijgedragen te hebben aan de overtuiging dat primaire bronnen onontbeerlijk zijn om onze kennis over terrorisme daadwerkelijk te verbeteren.